

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	7
1.1 Поняття ідентичності	7
1.2 Теорії формування ідентичності.....	10
1.3 Формування громадянської ідентичності	14
Висновки до першого розділу	16
РОЗДІЛ 2. ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	18
2.1 Роль війни в формуванні громадянської ідентичності.....	18
2.2 Вплив медіа (засобів масової інформації) та інтернет-ресурсів на ідентичність українців	21
2.3 Роль міжнародних організацій та зарубіжних держав у формуванні громадянської ідентичності українців	24
2.4 Спільна ідентичність та взаємодія між різними групами українців під час війни	27
Висновки до другого розділу	29
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕМУ “ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ”	31
3.1 Дизайн дослідження.....	31
3.2 Аналіз результатів дослідження	32
Висновки до третього розділу.....	37
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	43
ДОДАТОК А	47

ВСТУП

Актуальність. Ідентичність - складне та багатовимірне явище, що вивчається в декількох дисциплінах, оскільки охоплює одразу особистісний, соціальний, психологічний та культурний виміри. Сутність ідентичності завязане на багатьох аспектах: переконання, цінності, погляди, приналежність, що формують свідомість людини. За визначенням, громадянська ідентичність – ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення; феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства [Резнік, 2006]. Ідентичності — це багатопланові та мінливі категорії [Brubaker, 2009; Fearon & Laitin, 2000; Hale, 2004], хоча момент і природу змін ідентичності важко визначити емпірично. Політичні кризи можуть руйнувати та повторно об'єднувати ідентичності та надавати вченим вікно для вивчення цих процесів [Onuch, Hale & Sasse, 2018]. Внаслідок своєї історії українська держава в її кордонах після 1991 року характеризується регіональною, етнічною, мовною, соціально-економічною та політичною різноманітністю. Вчені аналізували та сперечалися щодо виборчої та загальної політичної значущості окремих елементів, зокрема ролі мови, етнічної приналежності та регіону (наприклад, Arel, 1995, 2014; Barrington, 2002; Barrington & Faranda, 2009; Birch, 2000; Bremmer 1994; D'Anieri, 2007; Фрай 2015; Холдар 1995; Лушницький і Рябчук, 2009; Кубічек, 2000; Кулик, 2011; Осипян, 2012; Пірі, 1996; Шевель, 2002, 2009; Циммерманн, 1998). Умови, за яких конкретні розколи набувають ваги, залишаються недостатньо вивченими, хоча вчені застерігають від розгляду української політики виключно крізь призму етнічної приналежності та мови [Кулик, 2014] або ототожнення «регіону» з цими розколами [Sasse, 2010; Shulman, 2004].

Дослідження динаміки протестів на Євромайдані показали, що мова чи етнічна приналежність не були суттєвим фактором формування політичного ставлення та дій [Onuch & Sasse, 2016]. Подібним чином стверджується, що політичні події з

2013 року зміцнили відчуття політичної єдності та державної ідентичності в Україні, включно з більшою повагою до української мови як символічного маркера цієї державної ідентичності [Алексєєв, 2015; Кулик, 2016, 2018].

Соціологія має можливість вивчати явище громадянської ідентичності через зв'язки окремих індивідів з громадами і роль цих індивідів у життєдіяльності суспільства. Обравши даний предмет дослідження, соціолог отримує цінні знання про фактори формування ідентичності. Наприклад, соціалізація, культурні цінності, інституції. Розуміння цих впливів допомагає визначити рушійні сили активної громадянської позиції, демократичної участі та соціальної згуртованості.

Відомі соціологи, такі як Ерік Гофман, Ентоні Гіденс та П'єр Бурдьє, зробили значний внесок у дослідження ідентичності, забезпечивши цінний теоретичний фундамент. Розвиваючи поняття ідентичності в рамках символічного інтеракціонізму, Ерік Гофман відзначав здатність індивідів конструювати та презентувати свою ідентичність через соціальну взаємодію. На противагу такому погляду, англійський соціолог Ентоні Гіденс наголошував на рефлексивній природі формування ідентичності. Таке розмаїття поглядів в науковій літературі дає нам змогу розглянути поняття крізь зовсім різні теоретичні перспективи та зробити власні висновки на основі зібраних емпіричних даних.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнення та опис ключових факторів, які вплинули на трансформацію громадянської ідентичності українців під час російсько-української війни.

Об'єктом вивчення виступають трансформації громадянської ідентичності українців, що сталися під час російсько-української війни від етапу повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Предметом - фактори, що вплинули на трансформацію громадянської ідентичності українців під час війни.

Завдання кваліфікаційної роботи:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти поняття "ідентичність" та "громадянська ідентичність", їхні зміни під час війни.
2. Проаналізувати вплив російсько-української війни на громадянську ідентичність українців, зокрема на рівні індивідуальної та групової ідентичностей.
3. Проаналізувати діяльність українських інституцій, які впливають на формування громадянської ідентичності українців, і оцінити ефективність їхньої роботи в сучасних умовах.
4. З'ясувати особливості взаємодії між українцями під час війни (в період від 24 лютого 2022 р.), а також дослідити їхню оцінку громадянської ідентичності співвітчизників та її проявів.
5. Розробити рекомендації щодо збереження та підсилення української ідентичності в умовах воєнного суспільства.

Для дослідження трансформацій громадянської ідентичності українців під час російсько-української війни використовуються такі методи досліджень, як: загальнонаукові методи аналізу та синтезу у вивченні результатів наукових досліджень, звітів громадських та правозахисних організацій, документів державних інституцій, публікацій у засобах масової інформації та інших джерел; та соціологічні методи - використання соціологічних методів дослідження, таких як глибинне інтерв'ю, у зборі інформації щодо соціальних та культурних чинників, які мають вплив на формування громадянської ідентичності українців.

Структура дипломної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатку А. Основний текст роботи висвітлено з 4 по 40 сторінки. Список літературних джерел складає 33 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1 Поняття ідентичності

Відповідь на запитання «Хто я?» є важливою частиною дорослішання. Хоча питання може здатися простим і зрозумілим, поняття ідентичності є складним і плінним. Відповідь на питання «Хто я?» залежить від цілої низки факторів: від того, як ви самовизначаєтеся, від вашої приналежності до певних груп і від того, як інші люди та суспільство клеймують вас. Деякі частини вашої особистості можуть залишатися незмінними протягом усього життя. Інші частини вашої ідентичності є більш мінливими та змінюються, коли ви переходите від дитинства до підліткового віку та у доросле життя.

Психолог і педагог Беверлі Деніел Татум ілюструє складність ідентичності, ставлячи низку запитань:

“Концепція ідентичності є складною, сформованою індивідуальними характеристиками, сімейною динамікою, історичними факторами та соціальним і політичним контекстом. Хто я? Відповідь значною мірою залежить від того, ким мене вважає світ навколо мене. Ким мене вважають батьки? Ким мене вважають однолітки? Яке повідомлення відбивається мені в обличчях і голосах моїх вчителів, моїх сусідів, продавців магазинів? Що я дізнаюся про себе зі ЗМІ? Як я представлений у культурних образах навколо мене? Або я взагалі відсутній на картині?” [Tatum, 2000].

Ідентичність стосується нашого відчуття того, ким ми є як особи та як члени соціальних груп. Це також стосується нашого відчуття того, як інші можуть сприймати нас і клеймити нас. Ми розвиваємо уявлення про свою ідентичність та ідентичність інших через нашу взаємодію з близькими нам людьми, такими як наша сім'я та друзі, наші школи та інші установи, засоби масової інформації та наші

зустрічі з іншими людьми. Іноді ми навіть не усвідомлюємо, що у нас є ці ідеї, тому що ми не пам'ятаємо, що їх вивчали.

На наші уявлення про нашу ідентичність також впливають соціальні групи, до яких ми належимо. Це поняття називається соціальною ідентичністю.

Соціальна ідентичність стосується нашого відчуття того, ким ми є, на основі нашої приналежності до певних груп. Хоча існує багато різних соціальних груп, деякі з основних включають здібності, вік, економічний клас, етнічну приналежність, стать, національність, мову, расу, релігію та сексуальну орієнтацію.

Ми всі народжуємося в соціальних групах, і коли ми дорослішаємо, ці соціальні ідентичності можуть залишатися незмінними або трансформуватись. Наше членство в цих соціальних групах допомагає надати сенсу нашому життю. Іноді у нас є вибір, з якими соціальними групами ми пов'язані, а іноді нас поміщають у групи, з якими ми не ідентифікуємо себе. Наприклад, комусь може знадобитися поставити прапорець у формі, де написано «Азіат», але він ідентифікує себе як житель тихоокеанських островів. Або хтось може отримати ярлик від своїх учителів і однолітків як жінку, але сам ідентифікує себе як гендерно неконформну.

Хоча наше членство в соціальних групах є важливою частиною того, ким ми є, ми все ще маємо право вирішувати, як ми визначаємо себе та які аспекти нашої ідентичності ми хочемо підкреслити над іншими. Це поняття називається індивідуальною або персональною ідентичністю.

Особиста ідентичність стосується унікальних способів, якими ви визначаєте себе. Одна особа може підкреслити свою сім'ю, релігію та інтереси, описуючи свою особистість. Інша людина може наголошувати на своїй расі, районі та роботі як на важливих частинах того, ким вона є. Ваша особиста ідентичність складається з усіх речей, які, на вашу думку, роблять вас.

Усі ми маємо багато особистих і соціальних ідентичностей, деякі постійні, а інші змінні, які допомагають нам зрозуміти себе та свій досвід у світі. Філософ Кваме Ентоні Аппіа пояснює, чому він вважає, що ці ідентичності важливі:

“У найпростішому вигляді ідентичність — це ярлик, який ми наклеюємо на себе та інших. Ваша стать. Ваша сексуальність. Ваш клас, національність, етнічна приналежність, регіон, релігія, щоб почати список категорій. < . . . > Коли ми наклеюємо на себе ярлик, ми визнаємо, що маємо певну кваліфікуючу рису — скажімо, латинське чи африканське походження, чоловічі чи жіночі статеві органи, потяг до тієї чи іншої статі, право на німецький паспорт” [Appiah, 2018].

Ці ярлики несуть очікування суспільства щодо того, як ми повинні діяти, думати, виглядати тощо. Іноді ми приймаємо ці очікування, а іноді ми можемо кинути їм виклик. Доктор Аппіа продовжує:

“Ідентичності для людей, які їх мають < . . . > живі гіді. Жінки та чоловіки одягаються так, як вони одягаються частково тому, що вони жінки та чоловіки. З огляду на те, що ми пов’язуємо ці ярлики з нашою поведінкою, природно очікувати, що інші люди робитимуть те саме. < . . . > Тож ідентичності не лише впливають на нашу власну поведінку; вони допомагають визначити, як ми ставимося до інших людей.

Ярлики ідентифікації, які ми використовуємо, мають норми та мають значення; однак не всі вони виправлені. Люди можуть домовитися, щоб змінити їх значення. Наприклад, вони можуть поставити під сумнів ідею чоловічої/жіночої статі. Або вони можуть поставити під сумнів гендерні очікування щодо роботи чи виховання дітей. Індивідуальна та соціальна ідентичність людини може впливати на те, як вона розуміє та відчуває світ, наприклад, на можливості та виклики, з якими вона стикається, на те, як вона дивиться на інших людей і як ставляться до них інші” [Appiah, 2018].

1.2 Теорії формування ідентичності

У соціології існує кілька теорій формування ідентичності, які намагаються пояснити, як індивіди розвивають самосвідомість і почуття приналежності до певної групи чи спільноти. Ось деякі з найвпливовіших теорій:

Теорія соціальної ідентичності

Теорія соціальної ідентичності ґрунтується на ідеї, що люди розвивають почуття самоцінності та ідентичності через свої стосунки з іншими. Згідно з цією теорією, люди визначають себе в термінах своїх соціальних груп, таких як сім'я, етнічна група, релігія чи політична приналежність. Ці групи дають відчуття приналежності та почуття власної гідності.

Теорія соціальної ідентичності також припускає, що люди мають потребу належати до групи і відчувати себе прийнятими цією групою. Ця потреба у прийнятті може спонукати людей відповідати нормам і цінностям групи, навіть якщо ці норми і цінності суперечать їхнім особистим переконанням.

Теорія соціальної ідентичності застосовується до широкого кола соціальних і психологічних явищ, включаючи упередження і дискримінацію, групову динаміку і міжгрупові відносини. Вона також використовується для розуміння питань, пов'язаних з розвитком ідентичності, самооцінкою та Я-концепцією.

Загалом, теорія соціальної ідентичності припускає, що люди розвивають почуття самоповаги та ідентичності через свої стосунки з іншими, і що ці стосунки можуть мати значний вплив на їхню поведінку та ставлення.

Символічний інтеракціонізм

Символічний інтеракціонізм - це соціологічна теорія, яка фокусується на взаємодії між індивідами та їхнім оточенням. Вона підкреслює важливість символів, таких як мова, жести та артефакти, у формуванні людської поведінки та ідентичності. Згідно

з символічним інтеракціонізмом, індивіди створюють свою ідентичність через взаємодію з іншими людьми та навколишнім середовищем.

Одним із прикладів символічного інтеракціонізму щодо ідентичності є концепція пророцтва, що самоздійснюється. Ця теорія припускає, що очікування і переконання людей щодо себе та інших можуть впливати на їхню поведінку і, зрештою, формувати їхню ідентичність. Наприклад, якщо людина вважає, що вона не розумна, вона може не дуже старатися в школі, що може призвести до поганої успішності і зміцнити її переконання в тому, що вона нерозумна. З іншого боку, якщо людина вірить, що вона розумна, вона може більше старатися в школі, що може призвести до кращої академічної успішності і зміцнити її віру в те, що вона розумна.

Символічний інтеракціонізм також припускає, що наше самопочуття постійно розвивається, коли ми орієнтуємося в нових соціальних ситуаціях і отримуємо зворотний зв'язок від інших. Ця теорія вплинула на розуміння того, як люди формують ідентичність у складних, динамічних соціальних середовищах.

Теорія соціального конструктивізму

Соціальний конструктивізм - це соціологічна теорія, розвинена Пітером Бергером і Томасом Лукманом, яка ставить під сумнів поняття фіксованої та вродженої ідентичності. Вона стверджує, що ідентичності не визначаються індивідуальними характеристиками чи біологією, а є соціально сконструйованими через взаємодію, мову та культурні норми. На думку соціальних конструктивістів, індивіди набувають своєї ідентичності в певному соціальному контексті.

Ця теорія підкреслює, що ідентичність є не особистим атрибутом, а продуктом соціальних процесів. До того ж, вона припускає, що значення і категорії, пов'язані з ідентичністю, створюються і зміцнюються через соціальні інститути і владні відносини. Наприклад, гендерна ідентичність не є вродженою характеристикою, а

радше соціальним конструктом, який варіюється в різних культурах та історичних періодах.

Соціальний конструктивізм підкреслює роль мови та символів у формуванні ідентичності. Через комунікацію та мову люди вчаться приписувати значення різним соціальним категоріям і конструювати свою самоідентичність на основі цих категоризацій. Більше того, соціальні конструктивісти стверджують, що ідентичність є не статичною, а динамічною і постійно розвивається під впливом соціальних взаємодій та історичних контекстів.

Загалом, ця теорія дає цінне розуміння складної та динамічної природи людської ідентичності та її зв'язку з ширшими соціальними структурами і процесами.

Теорія когнітивного розвитку

Теорія когнітивного розвитку, запропонована психологом Жаном Піаже, припускає, що наше самопочуття розвивається, коли ми просуваємося через різні етапи когнітивного розвитку. Згідно з цією теорією, ми починаємо з базового почуття самосвідомості в дитинстві, а потім поступово розвиваємо більш складні когнітивні структури, які дозволяють нам розуміти себе та світ навколо нас.

Теорія когнітивного розвитку також припускає, що наше самопочуття тісно пов'язане з нашим моральним розвитком. Проходячи різні етапи когнітивного розвитку, ми починаємо краще усвідомлювати свою індивідуальність і починаємо формувати власні цінності та переконання.

Теорія інтерсекційності

Теорія інтерсекційності - це соціологічна концепція, яка висвітлює способи, в які соціальні ідентичності перетинаються та взаємодіють, формуючи досвід та можливості індивідів. Хоча теорія і розроблена переважно в межах феміністичної теорії, вона визнає, що індивіди втілюють у собі численні соціальні категорії, такі як раса, гендер, клас, сексуальність, які є взаємопов'язаними та взаємно впливають

один на одного. Вона виходить за рамки розгляду ідентичності як єдиної осі і підкреслює складну взаємодію між різними формами соціальної нерівності.

Ця теорія визнає, що системи влади та пригнічення діють на перетині цих ідентичностей. Наприклад, темношкіра жінка може стикатися з унікальним набором проблем, що виникають як через расизм, так і через сексизм, які неможливо повністю зрозуміти, розглядаючи расу та гендер окремо. Теорія інтерсекційності підкреслює, що соціальні ідентичності не є адитивними, а перетинаються і є взаємно конститутивними, що призводить до унікального досвіду і форм дискримінації.

Теорія інтерсекційності звертає увагу на те, як соціальна нерівність взаємопов'язана і посилює сама себе. Вона підкреслює важливість врахування множинних вимірів ідентичності та влади в соціальному аналізі, формуванні політики та активізмі.

Постмодернізм

Ця соціологічна теорія виникла наприкінці 20-го століття як радикальний відхід від модерністських концепцій істини, знання та ідентичності. Вона ставить під сумнів поняття об'єктивної та універсальної істини, наголошуючи на фрагментарному та соціально сконструйованому характері реальності.

Одним із центральних принципів постмодернізму є відмова від метанаративів, які претендують на вичерпне пояснення реальності. Постмодерністи стверджують, що ці наративи не є нейтральними чи універсальними, а конструюються можновладцями для збереження домінування над маргіналізованими групами. Вони наголошують на важливості множинних перспектив і деконструкції домінуючих дискурсів для розуміння складнощів суспільного життя.

Постмодернізм також критикує ідею єдиного і цілісного "я". Натомість він припускає, що ідентичність є фрагментованою, мінливою і залежить від соціального та культурного контекстів. Постмодерністи підкреслюють, що мова і дискурс

відіграють вирішальну роль у формуванні та підтримці владних відносин, включаючи конструювання ідентичностей.

Отже, виникає тісний зв'язок між постмодернізмом та ідентичністю, підкреслюючи соціально сконструйовану та мінливу природу ідентичності в сучасному суспільстві. Він кидає виклик есенціалістським уявленням про ідентичність як фіксовану, стабільну і визначену вродженими характеристиками, натомість наголошуючи, що ідентичність формується соціальним, культурним та історичним контекстами.

1.3 Формування громадянської ідентичності

Громадянська ідентичність формує почуття самовизначення особистості в рамках більшої спільноти, включаючи їхню прихильність до цієї спільноти та їх сприйняття своєї ролі в політичному та громадському житті. Традиційні уявлення про громадянську ідентичність припускають асоціацію з географічною місцевістю, такою як район, місто, держава чи нація. Громадянська ідентичність також охоплює зв'язок із спільнотою, яка визначається близькістю, наприклад, учні школи, члени політичної організації або учасники соціального клубу. Інші форми прихильності до громади базуються на расовій, етнічній приналежності, гендерній ідентичності, релігійній приналежності, партійності, ідеології, класі, соціально-економічному статусі та інших глибоко вкорінених характеристиках. Крім того, громадянська ідентичність включає в себе обов'язки та права, пов'язані з членством у громаді. Обов'язки сприяють добробуту громади та включають голосування, участь у громадських організаціях, роботу в журі та виконання військової служби. Права – це права та привілеї, пов'язані з приналежністю до спільноти, наприклад свобода слова, право на справедливий суд і можливість мати водійські права.

Громадянська ідентичність може перетинатись з моральною ідентичністю, яка означає повагу людини до загальної людяності. Моральна ідентичність — це ступінь, до

якого моральні цінності, такі як справедливість, доброта та співчуття, керують діями людини. У Сполучених Штатах республіканська форма правління заохочує людей приймати громадянські чесноти та відкидати приватні інтереси на користь суспільного блага. Люди з сильною громадянською та моральною ідентичністю, як правило, працюють колективно для досягнення спільних цілей. Беруть активну участь у громадських заходах. Вони часто мають високий рівень міжособистісної довіри та толерантні до тих, чия думка відрізняється від їх власної. Громадянська ідентичність разом із моральною ідентичністю може сприяти загальній взаємності та повазі до загального блага, які важливі для громадянського здоров'я та стабільності націй і спільнот.

Громадянська ідентичність у постмодерністському суспільстві є складною, оскільки люди мають наскрізні ідентичності. Вони часто мають не лише одну ідентичність, а скоріше охоплюють різноманітний широкий спектр, наприклад є студентами, митцями, батьками, іммігрантами, мусульманами чи громадськими активістами. Однак бувають моменти, коли певна особистість може стати особливо актуальною, викликаючи нетолерантну або агресивну реакцію інших. Розвиток «солітарних ідентичностей» створює ситуацію «ми» проти «них». Сен наводить приклад хуту, який вважає себе робітником, сім'янином і руандцем, але вбиває своїх співвітчизників, бо вони тутсі. Важко пояснити причини, чому його ідентичність як хуту домінує і може призвести до насильства.

Формування громадянської ідентичності вимагає, щоб люди володіли знаннями про свою спільноту та як вона працює, брали участь у справах громади та приймали фундаментальні принципи громади. Згідно з Кнефелькампом [Knefelkamp, 2008: р. 1–3], підлітки починають серйозно боротися з тим, як вони вписуються у світ поза їхніми близькими друзями та родиною. Такі агенти, як сім'я, школа, група однолітків і засоби масової інформації, допомагають молодим людям розвинути усвідомлення ролей і обов'язків, пов'язаних із членством у громаді. Підлітки також починають набувати цінностей і переконань, які лежать в основі їхніх стосунків із

політичним світом. Рання дорослість є ще одним найкращим періодом для формування ідентичності, оскільки молоді люди набули розуміння громадянських очікувань суспільства та взяли на себе більшу свободу волі у плануванні власного курсу. Громадянська ідентичність може змінюватися з часом, оскільки розширюється досвід людей і змінюється їхній соціальний статус.

Люди розвивають свою громадянську ідентичність не ізольовано, а через взаємодію з іншими індивідами, які мають різноманітні особистісні характеристики, життєвий досвід і погляди на суспільство. Формування ідентичності також відбувається через дії, які люди здійснюють для виконання своїх громадських зобов'язань. Людина, яка активно виступає проти урядової політики, що обмежує свободу слова, може ідентифікувати себе як поборник громадянських свобод, тоді як інший індивід, який загалом відсторонений від політичної активності, але постійно голосує на місцевих виборах, може мати більш розмиту ідентичність як небайдужий громадянин. Покращена комунікація, особливо в епоху Інтернету та цифрових медіа, дає змогу людям по всьому світу формувати онлайн-спільноти на основі спільних ідентичностей та інтересів. Як наприклад люди, чия громадянська ідентичність заснована на захисті навколишнього середовища, можуть об'єднатися та працювати разом для боротьби з глобальним потеплінням.

Висновки до першого розділу

Формування громадянської ідентичності є складним і багатовимірним процесом, який формується низкою соціальних, культурних, історичних та психологічних факторів. Теорії формування ідентичності в соціології пропонують цінну інформацію про різні способи, якими люди приходять до розуміння себе по відношенню до ширшого соціального світу. Ці теорії забезпечують основу для розуміння того, як ідентичність конструюється, обговорюється та трансформується з часом.

Теорія соціальної ідентичності підкреслює важливість членства в групі та шляхи, за допомогою яких індивіди отримують відчуття ідентичності завдяки своїй приналежності до соціальних груп. Символічний інтеракціонізм підкреслює роль соціальних взаємодій у формуванні ідентичності, тоді як теорія когнітивного розвитку зосереджується на способах, за допомогою яких когнітивні процеси та моральні міркування формують формування ідентичності. Соціальний конструктивізм перегукується із символічним інтеракціонізмом у баченні ідентичності як соціального конструкта, проте наголошуючи на спільні значення в конкретному культурно-історичному контексті. В той самий час постмодернізм привносить нові сенси в поняття ідентичності, як явища фрагментарного та мінливого.

Теоретичні погляди, представлені вище, є відправною точкою для дослідження складних процесів, пов'язаних із формуванням громадянської ідентичності. Проте необхідні подальші дослідження, щоб дослідити конкретні способи застосування цих теорій до різних контекстів і груп населення. Поглиблюючи наше розуміння теоретичних аспектів формування громадянської ідентичності, ми можемо отримати уявлення про те, як сприяти більш інклюзивному та згуртованому суспільству.

РОЗДІЛ 2. ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1 Роль війни в формуванні громадянської ідентичності

Війна відіграла значну роль у формуванні громадянської ідентичності протягом всієї історії. Досвід війни часто змушує людей переоцінювати своє почуття ідентичності та ставлення до своєї країни та співгромадян. У деяких випадках війна може стати каталізатором для формування спільної громадянської ідентичності, яка виходить за межі традиційного поділу за расою, етнічністю та релігією.

Одним із способів, у який війна може формувати громадянську ідентичність, є створення відчуття спільної жертвності та спільної мети. Коли людей закликають воювати за свою країну, вони можуть відчувати почуття обов'язку та патріотизму, що виходить за межі їхньої індивідуальної ідентичності. Це почуття спільної жертвності та спільної мети може призвести до формування сильної громадянської ідентичності, яка базується на спільній відданості нації.

Війна також може створити відчуття колективної травми, яка може формувати громадянську ідентичність. Досвід війни може бути травматичним як для військових, так і для цивільних. Ця травма може створити спільне відчуття вразливості та потребу у взаємній підтримці, що може призвести до формування сильної громадянської ідентичності. У деяких випадках досвід війни також може створити відчуття спільної відповідальності за майбутнє нації та відданість відбудові та оновленню.

Однак війна також може спричинити розбіжності та розкол у суспільстві, особливо коли причиною війни є етнічні, релігійні чи політичні відмінності. У цих випадках війна може загострити існуючі розбіжності та призвести до формування конкуруючих ідентичностей, які буває важко примирити.

Роль війни у формуванні громадянської ідентичності є складною та багатогранною.

Хоча війна може створити відчуття спільної жертви та спільної мети, вона також

може спричинити розділення та розкол у суспільствах. Розуміючи, як війна формує громадянську ідентичність, ми можемо отримати уявлення про те, як сприяти більш інклюзивному та згуртованому суспільству, яке побудоване на спільних цінностях і відданості загальному благу.

У вивченні війни наслідкам війни приділялося менше уваги, ніж причинам війни. Вчені визнали, що потенційні зміни ідентичності під час війни чи після неї залишаються недостатньо вивченими [Esteban and Schneider, 2002; Kalyvas, 2008; Sambanis, 2002; Wood, 2015]. Етнічні, регіональні та інші політичні ідентичності можуть бути важливою частиною мобілізації для війни, і, у свою чергу, війна піддає ці ідентичності випробуванню. Війна відкриває вікно в динаміку змін ідентичності. Гіпотеза про те, що війна посилює розбіжності, що призводить до збільшення поляризації вздовж лінії фронту, широко поширена, але часто залишається необґрунтованою через відсутність збору даних під час війни [Posner, 1993; Esteban & Schneider, 2000; Fearon & Laitin, 2003; Gurr, 2000]. Проте емпіричні дослідження Боснії та Герцеговини та Хорватії, наприклад, показали, що ті, хто безпосередньо постраждав від війни, не стають більш етнонаціоналістичними [Dyrstad, 2012; Massey et al., 2003; Sekulic, 2004], тим самим ставлячи під сумнів тезу про поляризацію. У випадку з Україною дані нещодавнього опитування також показали, що досвід війни не тільки впорядковує ідентичності, але може підтримувати або навіть посилювати змішані ідентичності [Sasse & Lackner, 2018].

Війни та державотворення — це взаємопов'язані процеси. Фраза Тіллі про «війни створюють держави та держави, які ведуть війни» є частою точкою відліку в цьому відношенні [Tilly, 1985]. Вчені до і після нього намагалися окреслити частини цього динамічного взаємозв'язку [наприклад, Cohen et al., 1981; Coggins, 2014]. Тіллі зосереджувався на формуванні сучасної європейської держави, але його теза була застосована і як вільний опис, і як дослідницька гіпотеза до сучасних випадків у Європі та за її межами. Деякі вчені критикували надмірне напруження аргументів Тіллі, наголошуючи при цьому на згубних наслідках війни для держав, а також на

більшій важливості недержавних акторів у сучасних війнах [наприклад, Leander, 2004]. Цей напрямок дослідження пов'язаний із великою кількістю літератури про «захоплення держави» та «провал держави». У публічних дебатах термін «failed state» іноді вживається при обговоренні України, але ми не вважаємо цей термін адекватним поняттям, що визначає сучасні події в Україні

Спираючись на два ключові аспекти роботи Тіллі, Терроу спробував пов'язати політику суперечок із дослідженням війни. Він зосередився на ролі суперечок у мобілізації для війни, хоча він також коротко згадав про можливість запобігання війні через мобілізацію, а також на появу рухів і суперечок після війни, а не на динаміку під час війни. У роботі наголошується не на організованих соціальних рухах, а на потенціалі розрядки війни і державотворення, що відображається в суспільних настроях. Дедалі більше вчених зосереджено на повоєнному державотворенні. Науковці, які працюють над різними військовими конфліктами по всьому світу, вказали на критичну проблему зобов'язань у центрі пов'язаної з дилемами безпеки [наприклад, Coyne & Voettke, 2009; Keefer, 2008; Posen, 1993; Walter, 2002]. Зокрема, масштаби та обмеження суспільної довіри в післявоєнних умовах привернули більше уваги науковців в останні роки [De Juan & Pierskalla, 2016; Wong, 2016]. Дослідження довгострокових наслідків зовнішніх і внутрішніх війн показало, що збройні конфлікти, як правило, створюють низьку інституційну та міжгрупову довіру в суспільстві [Grosjean, 2014]. Цей висновок узгоджується з гіпотезою зміцнення ідентичностей, що підриває почуття громадянської єдності.

Нещодавно опитування допомогло з'ясувати динаміку відсутності довіри громадськості до нової чи старої влади, яка забезпечує безпеку та суспільні блага, пов'язуючи їх із нестабільністю та подальшим насильством [Bakke та ін., 2018; Blair, 2016; Blattman, 2009; Кассар та ін., 2013; Де Хуан і Пірскалла, 2016]. Однак інший напрямок дослідження, зосередженого на наслідках війни для перспектив демократизації, також підкреслив, що досвід, пов'язаний з війною, не обов'язково

гальмує демократизацію, а може навіть сприяти їй [Bermeo, 2003, 2007; Jarstad & Sisk, 2008; Roeder & Rothchild, 2005; Zürcher та ін., 2013].

Війна є трансформаційною силою, яка неодмінно залишає слід у громадянській ідентичності. Колективний досвід війни має потенціал для формування спільного почуття жертвовності та мети серед людей, незважаючи на розбіжності. Він може створити об'єднуючий зв'язок і на перший план висунути прихильність до нації. Більше того, колективна травма війни може посилити відчуття вразливості та взаємозалежності, спонукаючи до формування сильної громадянської ідентичності, що ґрунтується на взаємній підтримці та спільній відповідальності за повоєнну відбудову. Однак важливо визнати, що війна може також загострити розбіжності, особливо коли конфлікти виникають на ґрунті етнічних, релігійних чи політичних розбіжностей. У таких випадках війна може посилити конкуруючі ідентичності, які створюють виклики для примирення та суспільної згуртованості. Розуміння складної динаміки зміни ідентичності під час і після війни має вирішальне значення для розвитку інклюзивних і згуртованих суспільств, де поважають різноманітний досвід і перспективи, а також колективні прагнення до спільних цінностей.

2.2 Вплив медіа (засобів масової інформації) та інтернет-ресурсів на ідентичність українців

Значний вплив на формування та вираження ідентичності українців мають засоби масової інформації (ЗМІ) та Інтернет. З розвитком соціальних медіа та онлайн-платформ люди мають ширший доступ до інформації та ширший спектр поглядів на проблеми, пов'язані з ідентичністю.

Одним із способів, у який ЗМІ та Інтернет формують українську ідентичність, є просування національних наративів і символів. ЗМІ часто висвітлюють історії та події, які зміцнюють почуття національної ідентичності та гордості. Наприклад,

висвітлення національних свят, культурних і спортивних заходів може створити в українців відчуття спільної ідентичності та приналежності.

Однак засоби масової інформації та Інтернет також можуть використовуватися для пропаганди суперечливих наративів і стереотипів, які можуть підірвати національну єдність. У деяких випадках онлайн-платформи використовувалися для поширення дезінформації та пропаганди, яка зміцнює негативні стереотипи та поділ між різними групами суспільства.

ЗМІ та Інтернет також пропонують платформу для вираження індивідуальної особистості. Платформи соціальних медіа, зокрема, дозволяють людям створювати та керувати власною ідентичністю в Інтернеті, часто на основі їхніх інтересів та приналежностей. Це може створити можливості для формування нових спільнот і вираження різноманітних ідентичностей.

Проте онлайн-світ також може бути простором для поширення мови ненависті та просування екстремістських ідеологій, які можуть завдати шкоди суспільству. Анонімність і відсутність підзвітності на деяких онлайн-платформах можуть полегшити людям брати участь у шкідливій поведінці, яка підриває соціальну єдність.

Медіа (ЗМІ) та Інтернет мають значний вплив на формування та вираження ідентичності українців. Хоча вони пропонують можливості для популяризації національних наративів і вираження різноманітних ідентичностей, вони також мають потенціал сприяти розбіжним наративам і підривати соціальну згуртованість. Пропагуючи відповідальне та етичне використання ЗМІ та

Інтернету, ми можемо сприяти більш інклюзивному та згуртованому суспільству, яке цінує різноманітність і повагу до всіх.

Важливим аспектом впливу ЗМІ та Інтернету на ідентичність українців є те, як вони формують уявлення про українську історію та культуру. ЗМІ та Інтернет можуть сприяти або кидати виклик домінуючим наративам про українську історію та

культуру, що може впливати на формування індивідуальної та колективної ідентичності.

Висвітлення історичних подій, таких як Голодомор чи Євромайдан, може суттєво вплинути на колективну пам'ять суспільства та сформувати громадське сприйняття минулого і сьогодення нації. Голодомор є трагічним і визначальним моментом в українській історії. Наратив навколо цієї події, незалежно від того, чи підкреслює він страждання, яких зазнав народ, чи підкреслює стійкість українського народу, може сприяти формуванню колективної пам'яті та формувати почуття ідентичності в окремих людей.

Аналогічно, такі події, як Євромайдан, серія проєвропейських протестів в Україні у 2013-2014 роках, також можуть впливати на формування ідентичності. Зображення Євромайдану як боротьби за демократію і національну незалежність може формувати громадське сприйняття і впливати на те, як люди ідентифікують себе в українському суспільстві.

Більше того, доступність різноманітного культурного контенту в Інтернеті відкрила нові шляхи для дослідження та формування ідентичностей. Українці тепер мають більший доступ до різних форм культурного самовираження, будь то музика, література, мистецтво чи кіно. Доступ до цього багатого культурного поля може надати людям можливість досліджувати різні аспекти ідентичності та взаємодіяти з різними наративами і перспективами

Іншим важливим фактором, який слід враховувати, є вплив медіа та використання Інтернету на соціальні взаємодії та стосунки. Онлайн-платформи створили нові способи для людей спілкуватися та взаємодіяти з іншими як в Україні, так і в усьому світі. Це може призвести до формування нових соціальних груп і спільнот, які виходять за межі географічних і культурних кордонів.

Однак онлайн-взаємодія також може бути сповнена проблем, особливо коли вони включають обговорення чутливих питань, пов'язаних із ідентичністю, таких як

політика чи релігія. Анонімність і віддаленість онлайн-взаємодій можуть полегшити людям брати участь у шкідливих діях, таких як тролінг, кіберзалякування або поширення ненависті.

Вплив ЗМІ та Інтернету на ідентичність українців не обмежується лише позитивними чи негативними характеристиками. Хоча вони пропонують можливості для вираження різноманітних ідентичностей і формування нових спільнот, вони також створюють проблеми, пов'язані з просуванням суперечливих наративів і підривом соціальної згуртованості. Відстоюючи принципи відповідального та етичного використання медіа, ми даємо собі змогу розвивати суспільство, яке ґрунтується на основі толерантності, сповідує розмаїття та повагу до кожної людини. До того ж, досліджуючи вплив колективної пам'яті та доступності культурного контенту, ми отримуємо уявлення про те, як ці фактори впливають на формування та еволюцію особистої та суспільної ідентичності.

2.3 Роль міжнародних організацій та зарубіжних держав у формуванні громадянської ідентичності українців

Значну роль у формуванні громадянської ідентичності українців можуть відіграти глобальні агенти, такі як міжнародні організації та іноземні держави. Особливо це актуально в контексті новітньої історії України, яка була позначена боротьбою за незалежність і суверенітет.

Одним зі способів впливу міжнародних організацій та іноземних держав на українську ідентичність є просування демократичних цінностей і прав людини. Міжнародні організації, такі як Європейський Союз, ООН та Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), відіграли ключову роль у підтримці демократичних реформ в Україні та просуванні верховенства права. Ці зусилля можуть зміцнити відчуття української ідентичності, яке побудоване навколо спільних цінностей свободи, демократії та поваги до прав людини.

Іноземні держави також можуть мати значний вплив на громадянську та національну ідентичності, як позитивно, так і негативно. Візьмемо, наприклад, анексію Криму Росією, яка мала за наслідок виникнення в українцях духу непокори та солідарності, зміцнивши нашу ідентичність як самоврядної та автономної нації. У той же час, спроби Росії підірвати суверенітет і територіальну цілісність України за допомогою пропагандистських і дезінформаційних кампаній також можуть посилити негативні стереотипи та розбіжності між різними групами в українському суспільстві.

Іноземні держави, як агенти, можуть відігравати роль у просуванні української ідентичності через обміни культурним та освітнім капіталами. Наприклад, програми, які сприяють вивченню української мови та культури або які надають українцям можливість навчатися чи працювати за кордоном, можуть сприяти почуттю спільної ідентичності та приналежності серед українців.

Проте вплив міжнародних організацій та іноземних держав на українську ідентичність не завжди є позитивним. Наприклад, деякі критики стверджують, що нав'язування Україні західних цінностей і норм може призвести до втрати культурної ідентичності та відчуття культурного імперіалізму. Крім того, деякі іноземні актори можуть прагнути використати розбіжності в українському суспільстві для власних політичних чи стратегічних цілей, що може ще більше підірвати соціальну згуртованість і формування спільної ідентичності.

Вплив міжнародних організацій та іноземних держав у формуванні громадянської ідентичності українців є полярним питанням. Хоча вони можуть відігравати позитивну роль у просуванні демократичних цінностей і підтримці українського суверенітету, вони також можуть зміцнювати негативні стереотипи та розкол в українському суспільстві. Сприяючи конструктивній взаємодії та повазі до українського суверенітету та різноманітності, міжнародні організації та іноземні держави можуть сприяти розвитку більш інклюзивної та згуртованої української ідентичності.

Роль міжнародних організацій та іноземних держав у формуванні громадянської ідентичності українців можна розглядати також у контексті інтеграції України у світове співтовариство. Наприклад, Угода про асоціацію України з Європейським Союзом та її прагнення до членства в ЄС були рушійною силою реформ і модернізації в Україні. Європейський Союз також відіграв важливу роль у підтримці суверенітету та територіальної цілісності України, особливо після агресії Росії у 2014 році.

Так само участь України в міжнародних організаціях, таких як НАТО та ООН, може зміцнити почуття спільних цінностей і мети з іншими країнами світової спільноти. Участь у цих організаціях також може забезпечити Україні більшу безпеку та економічні можливості, що, у свою чергу, може зміцнити громадянську ідентичність країни та почуття національної гордості.

Водночас міжнародні організації та іноземні держави також можуть створювати виклики для формування цілісної громадянської ідентичності в Україні. Наприклад, стратегічне розташування України між Росією та Європою зробило її центром геополітичної конкуренції між цими двома регіонами. Це призвело до спроб обох сторін вплинути на політичну орієнтацію та ідентичність України, що може створити розкол в українському суспільстві.

Крім того, складна історія та культурне розмаїття України також можуть створювати проблеми для формування спільної громадянської ідентичності. Наприклад, деякі регіони України можуть сильніше ідентифікувати свої історичні зв'язки з Росією, тоді як інші можуть сильніше ідентифікувати свою західну та європейську спадщину. Зусилля з просування національної громадянської ідентичності, яка включає всі регіони та культурні ідентичності, тому можуть бути складними, але є важливими для побудови згуртованого та стабільного суспільства.

Загалом роль міжнародних організацій та іноземних держав у формуванні громадянської ідентичності українців є складною та багатогранною. Хоча вони

можуть забезпечити важливу підтримку суверенітету, демократії та інтеграції України у світову спільноту, вони також можуть створювати виклики для формування спільної національної ідентичності. Конструктивне та шанобливе ставлення до розмаїття та культурної спадщини України має важливе значення для просування більш інклюзивної та згуртованої громадянської ідентичності в Україні.

2.4 Спільна ідентичність та взаємодія між різними групами українців під час війни

Повномасштабна війна, що почалася в Україні з 2022, має далекосяжні наслідки, що змінили наше суспільство. Попри всі виклики, війна стала поштовхом до переосмислення власної ідентичності як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. Опір зовнішнім впливам зміцнив почуття української ідентичності серед частини населення, сприяючи висуненню на перший план ідеї цілісності та суверенітету України. Зрештою, українська війна продемонструвала складний взаємозв'язок між політикою, історією, регіональною приналежністю та зовнішніми впливами у формуванні ідентичностей, а також необхідність консолідації та спільної національної ідентичності для руху вперед.

Незважаючи на всі відмінності, серед українців привілеює спільна ідентичність, яка долає політичні та соціальні розбіжності. Ця спільна ідентичність базується на спільній історії, мові, культурі та національній ідентичності. Українці мають сильне почуття національної гордості, яке виявилось в широкомасштабних протестах і демонстраціях українців за кордоном, а також окремих діях, таких як волонтерство, всередині країни, які відбулися у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії.

Війна також призвела до посилення взаємодії між різними групами українців. Наприклад, волонтери з усіх куточків України їздили до східних регіонах, щоб підтримати українських військових або надати гуманітарну допомогу мирним

жителям, які постраждали внаслідок війни. Це створює можливості для різних соціальних груп та індивідів до обміну тим капіталом, що має кожен з них, задля досягнення спільної мети.

Повномасштабна війна в Україні створила складні, а часом і суперечливі взаємодії між різними соціальними групами українців. Хоча існує спільна національна ідентичність і бажання захистити суверенітет України, війна також оголила глибокі політичні та соціальні розбіжності, які час від часу можуть проявлятися у публічному дискурсі.

Перш за все, варто зазначити, що процес національної консолідації є складним та багатоаспектним явищем, який залежить від багатьох факторів, таких як економічний розвиток, політична ситуація, міжетнічні відносини, культурні особливості тощо. Однак, для того, щоб процес національної консолідації міг набути системного та цілісного характеру в Україні, необхідні наступні кроки:

1. Розвиток економіки. Економічне зростання є одним з головних факторів, що сприяє національній консолідації. Стабільна економіка та підвищення рівня життя громадян сприяє формуванню спільного відчуття економічної просперитету та рівності перед законом.
2. Вдосконалення політичної системи. Стабільність та надійність демократичної системи є одним з ключових факторів національної консолідації. Потрібно забезпечити прозорість та законність виборчих процесів, захист прав громадян, свободу слова та преси, розвиток громадянського суспільства.
3. Підвищення рівня освіти. Важливим фактором національної консолідації є рівень освіти населення. Необхідно забезпечити доступність та якість освіти, розвивати інтелектуальні та культурні навички громадян, формувати толерантне ставлення до інших культур та націй.
4. Розвиток культури та мистецтва. Культурні ініціативи та проекти сприяють національній консолідації та формуванню спільної культурної свідомості

На практиці процеси формування загальнонаціональної ідентичності стали надзвичайно ускладненими. Пошук об'єднавчих доктрин та консенсусного суспільного ідеалу призвів до нових розмежувань та розколів. Розвиток різних регіонів був асиметричним, а ціннісні орієнтації, включаючи зовнішньополітичні, були амбівалентними. Частина України перебувають у зоні різних цивілізаційних впливів, у складі різних держав, тому вона розуміється як суцільний «простір пограниччя». Соціум пограниччя складається з «гетерогенних і поліморфних спільнот, що сформувалися на базі симбіозу/синтезу світоглядних матриць та поведінкових стереотипів населення, якому судилося жити обабіч кордону» [3, с. 67]. Ці спільноти зазвичай дистанціюються від власних політичних центрів та засвоюють «чужі» культурні цінності.

Парадокси пограничного становища України між модерним та постмодерним (євразійським та європейським) проектами були причиною неоднозначності процесу націотворення та визначали ставлення до нього зазначених геополітичних гравців. Трансформація політичного режиму в Росії справляла винятковий вплив на Україну, політична й підприємницька еліти якої залежали від східного сусіда.

Можна зазначити, що Україна є країною зі складною історією і культурою, яка має свої унікальні риси. Процеси формування загальнонаціональної ідентичності є складними і неоднозначними, зокрема через асиметрію у розвитку регіонів та різні ціннісні орієнтації. На особливу увагу заслуговує те, що Україна є країною пограниччя, де формуються гетерогенні та поліморфні спільноти, що можуть дистанціюватися від власних політичних центрів та засвоювати «чужі» культурні цінності.

Висновки до другого розділу

Під час російсько-української війни громадянська ідентичність українців стала важливим фактором визначення політичної та соціальної ситуації в країні. З одного

боку, війна зміцнила національну свідомість українців і сприяла формуванню єдиної національної ідентичності. З іншого боку, вона також привела до зростання напруження між різними соціальними та етнічними групами в Україні, що зумовило наростання конфлікту і політичного розколу в країні.

Зазначені процеси свідчать про значний вплив громадянської ідентичності на соціально-політичну ситуацію в Україні. Зокрема, формування національної ідентичності сприяє зміцненню державності і залученню підтримки національних проєктів. Однак, відчуття громадянської ідентичності також може стати причиною політичної напруженості і соціальних конфліктів. Таким чином, громадянська ідентичність є важливим аспектом соціально-політичного життя країни, який потребує уваги та розуміння соціальних процесів.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕМУ “ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ”

3.1 Дизайн дослідження

Для детального аналізу теми дипломної роботи було проведення дослідження зі збором емпіричних даних. Дослідження проводилось методом напівструктурованого глибинного інтерв'ю в період з 15 по 31 травня 2023 року. Обсяг інформантів: 9 людей. Серед яких 5 жінок та 4 чоловіків. Десятий запланований респондент не зміг прийняти участь в інтерв'ю в зв'язку з передислокацією на лінії фронту. Віковий діапазон інформантів від 20 до 83 років. До опитування були включені респонденти, що зараз знаходяться за кордоном, що допомогло дослідити тему з різних перспектив. Гайд включав 15 відкритих питань із додатковими питаннями зондами (ДОДАТОК А).

Мета: дослідити трансформації громадянської ідентичності за час російсько-української війни

Теоретичний об'єкт дослідження: громадянська ідентичність. **Предмет:** трансформації громадянської ідентичності за час російсько-української війни.

Завдання:

- Зафіксувати ключові форми ідентичності, що виражаються серед українців
- Дослідити ширший вплив війни на сприйняття національної ідентичності серед українців, зокрема будь-які помітні зрушення чи трансформації в розумінні того, що означає бути українцем.
- З'ясувати знакові події, що вплинула на відчуття громадянської ідентичності серед українців
- Дослідити зміни у переконаннях, цінностях та принципах, пов'язаних з належністю до українців, що відбулися внаслідок війни, та визначити будь-які конкретні цінності чи принципи, які учасники асоціюють зі своєю українською ідентичністю.

3.2 Аналіз результатів дослідження

Завдяки зібраному матеріалу вдалось виокремити певні патерни та моделі за якими відповідали респонденти. Далі це буде проаналізовано та розбито за тематичними блоками.

1. Дані, отримані під час опитування, виявили певну тенденцію серед респондентів віком до 35 років: більшість висловили усвідомлення себе українцем з моменту народження, незважаючи на війну. Натомість, респонденти старшого віку відзначали початок повномасштабного вторгнення як каталізатор прояву своєї української ідентичності, проте поступовий шлях до цього почався із подій 2014 року. Цей висновок ставить під сумнів припущення, що війна відіграє значну роль у формуванні національної ідентичності серед молодого покоління. Спираючись на соціологічні теорії, такі як символічний інтеракціонізм, ми можемо зрозуміти цей феномен як результат постійного посилення символів і наративів, пов'язаних з українською державністю, в соціальному середовищі молоді. Їхні соціальні взаємодії та спільні уявлення сприяють формуванню сильного почуття української ідентичності, яке перевершує безпосередній вплив конфлікту. Крім того, теорія соціалізації дає уявлення про роль досвіду поколінь у формуванні національної ідентичності. Зростаючи, молоде покоління могла соціалізуватися в середовищі, яке підкреслювало важливість української ідентичності та національної згуртованості. Наприклад більшість респондентів застали події Євромайдану та анексію Криму вже у підлітковому віці, а Антитерорестична Операція та Операція Об'єднаних Сил припали вже на свідомий вік. Цей процес соціалізації під впливом сім'ї, освіти, засобів масової інформації та інших соціальних інститутів міг сприяти їхній чіткій ідентифікації як українців.
2. Серед патернів, що були виявлені під час інтерв'ю, окреме місце займає тема внутрішніх конфліктів, що дотичні до громадянської ідентичності. Зібрані дані продемонстрували, що респонденти різних вікових груп визначили три різні типи

конфліктів. Ці конфлікти спостерігалися незалежно від віку, проте один з конфліктів мав гендерну кореляцію.

- Перший тип конфлікту, визначений респондентами, полягає у внутрішній боротьбі між усвідомленням себе українцем і продовженням використання російської мови для спілкування. Цей конфлікт може відображати складнощі культурної ідентичності, коли люди намагаються визначити свою національну приналежність, зберігаючи при цьому мовні практики, або намагаючись перейти на домінуючу мову. Також, очевидно, це пов'язано з соціальним ландшафтом, де зростає респондент, оскільки в респондентів, що зростали в україномовному середовищі, такого конфлікту не спостерігалось.
 - Другий тип конфлікту пов'язаний з географічним переміщенням у більш безпечні райони в межах України або за кордон, яке респонденти розглядають як втечу від подій, що відбуваються. Таке переміщення викликало в респондентів відчуття зради, оскільки люди можуть відчувати себе відірваними від поточних подій і відокремленими від своїх співвітчизників, які продовжують страждати від наслідків вторгнення.
 - Третій тип конфлікту демонструє гендерну кореляцію, оскільки він обертається навколо бажання проявити громадянську ідентичність шляхом вступу до лав Збройних Сил України, а також перешкод, які виникають на цьому шляху. Усі чоловіки, висловили сильне бажання служити в лавах ЗСУ та брати активну участь у захисті своєї нації. Однак сімейні зобов'язання або професійна приналежність можуть перешкоджати їхньому вступу до армії.
3. Російська пропаганда стала помітною силою у формуванні наративів, що намагаються викривити українську ідентичність. Респонденти пригадують безліч таких наративів, що призвело до зростання скептицизму та бажання розкрити історичну правду. Серед різних наративів, які намагаються змінити українську ідентичність, респонденти постійно наголошували на всепроникному впливі

російської пропаганди. Сам обсяг цих наративів був настільки великим, що респонденти дійшли до того, що вже не могли пригадати їх усі. Це спостереження підкреслює масштабність і наполегливість зусиль російської пропаганди щодо впливу на колективну свідомість українців. Прикметним є те, що, незважаючи на поширеність російської пропаганди, респонденти мали спільну реакцію на неї - іронічне та гумористичне ставлення. Цю реакцію можна розглядати як форму опору до абсурдності тезисів, що лунають в російському дискурсі, коли люди використовують гумор як механізм подолання та засіб підризу довіри до наративів і їхнього впливу.

4. Вплив російської пропаганди та наративів, які вона просуває, стимулював відродження інтересу до історії серед респондентів. Після повномасштабного вторгнення респонденти висловлювали підвищену цікавість до власної історії та бажання дізнатися правду. Така зміна перспективи свідчить про те, що вплив пропагандистських наративів спричинив процес критичного вивчення та переоцінки історичних постатей і подій. Цікавим прикладом у цьому контексті є випадок Степана Бандери, якого російська пропаганда послідовно зображала як нациста, незважаючи на те, а однозначне відношення до цієї постаті в українському суспільстві так і не було сформовано. Однак респонденти вважають Бандеру національним героєм, що вказує на розбіжність між офіційним дискурсом навколо Бандери та сприйняттям його респондентами. Ця розбіжність спонукає до подальших соціологічних досліджень щодо конструювання історичної пам'яті, ролі пропаганди у формуванні сприйняття та складнощів національної ідентичності.
5. Ставлення до активної участі у досягненні перемоги серед респондентів різняться. Всі респонденти по-різному оцінюють значення індивідуальних дій, а також дій інших громадян. Усі респонденти зазначали, що беруть участь у різних формах

громадської активності, включаючи донати та волонтерство. Ця колективна дія демонструє спільне розуміння важливості індивідуальної участі у формуванні суспільних результатів. Що стосується сприйняття громадянської активності інших, думки респондентів розділились на дві групи. У групі, яка цінує активну участь, респонденти стверджують, що кожна маленька дія має значення і відчутний вплив на досягнення перемоги. Вони сприймають залучення кожної людини як цінність, підкреслюючи кумулятивний ефект колективних зусиль. Така перспектива підкреслює важливість індивідуальної активності в соціальних змінах і вірою в те, що невеликі внески, об'єднані разом, можуть призвести до значущих перетворень. З іншого боку, деякі респонденти висловлюють толерантність до пасивної громадської активності, посилаючись на нерівність ресурсів і різні можливості як на причини для розуміння обмежень, з якими стикаються певні люди. Вони підкреслюють, що не всі мають однакові ресурси або можливості для активної участі, що може впливати на їхню здатність робити внесок у більшому масштабі. Крім того, ця група респондентів аргументує відсутність громадянської активності серед інших, через сумнів у впливі індивідуальних дій на досягнення ширших суспільних цілей.

6. Українська мова слугує основним проявом ідентичності, причому всі респонденти, які раніше були російськомовними до 24 лютого 2022 року відзначили перехід на українську мову осіб. Так само респонденти зазначили про перехід на українську мову серед свого первинного оточення. Однак, якщо молодше покоління повністю сприйняло українську мову, то старше покоління здійснило повний перехід у публічній сфері та прагне перейти на українську в приватному житті, хоча й стикається з труднощами в адаптації. У розрізі поколінь ми також стикаємось із специфічними кейсами. Наприклад, молоде покоління серед проявів громадянської ідентичності також зазначає відмежування від російської культури. Така відповідь не надходила від старшого покоління. З цього можна зробити припущення, що російська культура, що включає в себе музику, соціальні мережі, медіа простір, мало більший вплив на молоде покоління. Втім треба відмітити, що серед тих, хто

відчував вплив російської культури, відмежування відбулось здебільшого швидко та радикально. Респонденти висловлювали неприязнь до російських культурних впливів, підкреслюючи свою прихильність до української ідентичності та бажання утверджувати чіткі культурні кордони.

7. Визначення ієрархії ідентичностей було важливим аспектом дослідження, що дозволило респондентам розставити пріоритети та сформулювати своє відчуття себе в межах різних соціальних категорій. Отримані дані свідчать про те, що у всіх учасників дослідження "українська" ідентичність посідає або перше, або друге місце в їхній ієрархії ідентичностей. Виділення "українця" як первинної або вторинної ідентичності свідчить про сильну прив'язаність до національної ідентичності серед респондентів. Це підкреслює важливість колективної ідентичності та почуття приналежності до української нації, на яке можуть впливати історичні, культурні та політичні чинники. Окрім національної ідентичності, важливим аспектом ієрархії ідентичностей респондентів виявилася рольова ідентичність "мати/син/дочка". Це відображає важливість сімейних ролей і стосунків у формуванні індивідуальної ідентичності. Крім того, гендерні ідентичності "жінка/чоловік" були визнані третім типом ідентичності в цій ієрархії. Це свідчить про те, що гендер відіграє значну роль у формуванні індивідуальної ідентичності поряд з національною та сімейною ідентичністю. Крім того, важливо відзначити, що деякі респонденти включили категорію "людина" до своєї ієрархії ідентичностей. Це свідчить про ширше розуміння ідентифікації, що виходить за межі конкретних соціальних категорій.

На завершення інтерв'ю кожного респондента запитували про їхні сподівання та побоювання щодо українського суспільства після досягнення перемоги. Відповіді були доволі різноманітними і дають цінне уявлення про очікування і побоювання,

пов'язані з повоєнним українським суспільством. Одним зі згаданих страхів був потенціал внутрішньої агресії, спрямованої на інших. Це підкреслює занепокоєння щодо збереження поділів, ворожнечі чи упереджень в українському суспільстві, які можуть стати на заваді єдності та примиренню після перемоги. До того ж, респонденти висловили занепокоєння щодо травмованого суспільства, яке може бути вразливим до маніпуляцій. Цей страх відображає усвідомлення того, що емоційний та психологічний вплив війни може зробити людей вразливими до зовнішніх впливів та маніпуляцій. Респонденти зазначали не лише побоювання до самого суспільства, але і влади. Зокрема отримання доступу до владних ресурсів особами, яким бракує компетентності. Однак, поряд зі страхами, респонденти також висловлювали багато надії для українського суспільства. Серед сподівань, висловлених респондентами, спільною темою було прагнення до відродження української незалежної свідомості. Вони висловили сподівання, що українці не розчаруються в собі і що відродиться почуття національної гордості та віри в себе. Окремо респонденти висловили сподівання на консолідацію українців навколо спільних цінностей та побудову згуртованого суспільства. Надія на розбудову суспільства відображає бачення України, яка є стійкою, інклюзивною та здатною вирішувати соціальні, економічні та політичні виклики. Крім того, респонденти підкреслили важливість пам'ятати про ціну перемоги, маючи на увазі жертви, що понесла Україна з моменту вторгнення Росії.

Висновки до третього розділу

Проведене соціальне дослідження мало на меті надати комплексне розуміння динаміки української ідентичності та суспільних змін після повномасштабного вторгнення. Вивчаючи відмінності між поколіннями, вплив російської пропаганди, ставлення до громадянської активності, мовний перехід, ієрархію ідентичностей, а також надії та страхи українського суспільства, дослідження спробувало розкрити складний взаємозв'язок історичних, культурних та соціальних чинників у формуванні індивідуальної та колективної ідентичності.

Одним з ключових висновків є визнання відмінностей між поколіннями у сприйнятті української ідентичності. У той час як молодші респонденти твердо ідентифікували себе як українці, незважаючи на війну, старше покоління зіткнулося з проблемами повного переходу на українську мову та культурні практики. Це вказує на складний взаємозв'язок між історичним досвідом, мовою та культурною приналежністю у формуванні ідентичності.

Російська пропаганда виявилася значним фактором впливу: респонденти відзначили її поширеність і вплив на формування наративів і сприйняття української ідентичності. Незважаючи на негативні аспекти, респонденти продемонстрували активність і критичну позицію, заглиблюючись у власну історичну спадщину. Це підкреслює важливість незалежного мислення та активної участі у формуванні власного розуміння ідентичності.

Ставлення до громадянської активності серед респондентів було різним, з різними поглядами на важливість та вплив індивідуальних дій. Одні наголошували на важливості кожного маленького внеску, інші демонстрували толерантність до пасивної участі, спираючись на нерівність ресурсів та можливостей. Це підкреслює складні мотивації та переконання, які формують участь людей у суспільних ініціативах.

Мова відігравала значну роль у прояві української ідентичності. Перехід на українську мову спостерігався, зокрема, серед молодших респондентів, тоді як старше покоління стикалося з труднощами в адаптації. Крім того, серед молодих українців помітна тенденція до дистанціювання від російської культури, що відображає неприязнь до неї. Таким чином, мова слугує важливим маркером ідентичності та сприяє формуванню культурних уподобань і приналежностей.

Дослідження ієрархії ідентичностей виявило першість "українця" як центральної ідентичності для всіх респондентів. Рольові ідентичності, такі як "мати/син/дочка" та гендерні ідентичності "жінка/чоловік", також були важливими факторами.

Включення "людини" як категорії відображає ширше розуміння універсальної ідентифікації. Це підкреслює складність індивідуальних і колективних ідентичностей та визнання множинності вимірів, які формують відчуття власної ідентичності.

Нарешті, респонденти висловили як надії, так і побоювання щодо українського суспільства після здобуття перемоги. Надії включали відродження української незалежної свідомості, консолідацію навколо спільних цінностей, розбудову суспільства, поглиблення української ідентичності та пам'ять про ціну перемоги. Побоювання охоплювали потенціал внутрішньої агресії, вразливість до маніпуляцій у травмованому суспільстві та доступ до влади некомпетентних осіб.

Насамкінець, дослідження пропонує розуміння багатогранної природи української ідентичності, а також викликів і можливостей, з якими стикається українське суспільство. Воно підкреслює важливість історичних, культурних і соціальних чинників у формуванні ідентичностей та наголошує на активній участі громадян у створенні власних наративів і майбутньої траєкторії розвитку українського суспільства. Ці висновки сприяють глибшому розумінню формування ідентичності, суспільної динаміки та потенційних шляхів зміцнення єдності, інклюзивності та стійкості українського суспільства.

ВИСНОВКИ

Українська нація відзначається не лише своєю розмаїтістю культури, а й складним історичним шляхом. Одним з ключових елементів формування національної ідентичності українців є взаємодія з сусідніми державами, зокрема, з російською федерацією. Останні події на Сході України, пов'язані з російсько-українською війною, значно вплинули на трансформацію громадянської ідентичності українців.

Теоретичні аспекти понять "ідентичність" та "громадянська ідентичність" є важливими у формуванні національної ідентичності. Під час війни ці поняття можуть зазнати змін, що пов'язано з необхідністю зміни рольової ідентифікації та відчуття приналежності до військової громади.

Історичний контекст взаємодії між українцями та росіянами має значний вплив на формування громадянської ідентичності українців. Війна та співпраця між народами можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати процесу формування громадянської ідентичності.

Російсько-українська війна має великий вплив на громадянську ідентичність українців. Індивідуальна, групова та національна ідентичність можуть зазнавати змін під час війни, зокрема, через зміни в рольовій ідентифікації, зміну сприйняття ворога та патріотичні настрої. Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню цього явища та визначенню ключових факторів, що впливають на формування та трансформацію громадянської ідентичності українців під час російсько-української війни. Дослідження враховувало культурні, історичні, соціальні та політичні аспекти взаємодії окремих соціальних груп в умовах повномасштабного вторгнення росії, а також особливості впливу війни на формування ідентичності окремих соціальних груп. В результаті дослідження була проведена оцінка того, як російсько-українська війна впливає на трансформацію громадянської ідентичності українців, та визначення шляхів збереження та підсилення української ідентичності в умовах воєнного стану.

Глобальні агенти, зокрема міжнародні організації та іноземні держави, мають значний вплив на формування громадянської ідентичності українців. Цей вплив особливо помітний у світлі новітньої історії України, яка характеризується боротьбою за незалежність і суверенітет. Міжнародні організації, такі як Європейський Союз та ОБСЄ, підтримують демократичні реформи, сприяють утвердженню верховенства права та зміцненню почуття української ідентичності, що базується на спільних цінностях свободи, демократії та прав людини. З іншого боку, іноземні держави можуть як позитивно, так і негативно впливати на громадянську та національну ідентичність.

Власне соціальне дослідження мало на меті розкрити комплексне розуміння української ідентичності та соціальних змін після повномасштабного вторгнення. У дослідженні вивчалися відмінності між поколіннями, вплив російської пропаганди, ставлення до громадянської активності, мовний перехід, ієрархія ідентичності, а також надії та страхи українського суспільства. За результатами власного дослідження виявлено, що громадянська ідентичність українців під час російсько-української війни зазнала значних змін на рівні індивідуальної, групової та національної ідентичності. Зокрема, спостерігалась зміна сприйняття української культури, мови та історії, а також підвищення рівня патріотизму та готовності захищати свою країну.

Історичний контекст взаємодії між українцями та росіянами виявився складним та суперечливим, з періодами як співпраці, так і війн. Вплив цих подій на формування громадянської ідентичності українців був значний, особливо після повномасштабного вторгнення.

Особливості взаємодії між українцями та росіянами під час війни включали в себе військові дії, інформаційну війну, взаємну ворожнечу та відчуження. Це сильно вплинуло на громадянську ідентичність українців, однак, були виявлені позитивні аспекти, такі як збільшення об'єднання та співпраці серед українців.

Для збереження та посилення громадянської ідентичності українців в умовах війни важливо розвивати та підтримувати національну культуру, мову та історію, підвищувати рівень патріотизму. Рекомендації інформаторів включали консолідацію навколо загальнонаціональних цінностей, активну участь у житті громадянського суспільства, взаємоповагу та нагадування про важливість колективної пам'яті задля розвитку зрілого та згуртованого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арбеніна В. Сутність, прояви та чинники формування громадянської ідентичності українського студентства / Віра Арбеніна // Українське студентство у пошуках ідентичності. – Харків, 2012. – С. 42–72.
2. Верменич Я. Національна ідентичність як соціокультурний конструкт: погляд із початку ххї століття на проблеми хх / Ярослава Верменич // Регіональна історія України. – 2017. – №11. – С. 9–42.
3. Верменич Я. Концепт пограниччя у вітчизняних наукових дискурсах / Ярослава Верменич // Південна Україна на цивілізаційному пограниччі. – Київ, 2015. – (НАН України/ Інститут Історії України). – С. 63–80.
4. Грицак Я. Чи варто штовхати під руку? – Режим доступу: http://postup.brama.com/010116/9_9_2.html (дата звернення 15.03.2018)
5. Громадянська ідентичність / О. С. Резнік // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-31975>
6. До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки. Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва». – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/z-nadieyu-i-pragnennyam-zmin-ukraintsi-pidiyshli-do-26-i-richnitsi-svoei-nezalezhnosti> (дата звернення 1.04.2017)
7. Зовнішньополітичні орієнтації громадян України. Дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 9 по 14 вересня 2016 р. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=78
8. Нагорна Л. Ідентифікаційні кризи як стимулятори насильства й свідомісних стереотипів / Л. Нагорна // Регіональна історія України. - 2016. - Вип. 10. - С. 77. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/reisuk_2016_10_6

9. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі / Лариса Нагорна // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 14-29.
10. Смолій В., Якубова Л. Донеччина і Луганщина: місце в модерному українському національному проекті: аналітична доповідь. - Київ: Інститут історії НАН України, 2015. - 62 с.
11. Смолій В., Якубова Л. Донбас і Крим: місце в модерному національному проекті. Київ: Інститут історії НАН України, 2016. - 66 с.
12. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контексті політики громадянської консолідації української нації: аналітична доповідь. - Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. - 160 с.
13. Суший О. Глибинні рифи українського націєтворення: архетипна програма конфлікту // Проблеми політичної психології. - 2017. - Вип. 5(19). - С. 103–121.
14. Тищенко Ю. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина. Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: [Агентство «Україна»], 2010. - ??? с.
15. Якубова Л. Суспільство на війні: проблеми націєтворення. Ч. 1. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2198-larisa-yakubova-suspilstvo-na-vijni-problemi-natsietvorennya-chastina-1> (дата звернення 3.04.2018)
16. Alexseev, M. (2015). War and Sociopolitical Identities in Ukraine, Ponars Eurasia, Policy Memo 392, <http://www.ponarseurasia.org/memo/war-and-sociopolitical-identities-ukraine> (accessed 12 October 2019).
17. Bermeo, N. (2003). Democratization After War: What the Democratization Literature Says—and Fails to Say— About Building Democracy in Post-Conflict Settings, *Global Governance*, 9, 2: 159–177.
18. Bermeo, N. (2007). War and Democratization: Lessons from the Portuguese Experience. *Democratization* 14(3): 388–406.
19. Birch, Sarah. “Interpreting the Regional Effect in Ukrainian Politics.” *Europe-Asia Studies* 52, no. 6 (2000): 1017–41. <http://www.jstor.org/stable/153588>.

20. Blair, R.A. (2016). Legitimacy after violence: Evidence from two lab-in-the-field experiments in Liberia.
21. Blattman, C. (2009). From violence to voting: War and political participation in Uganda. *American Political Science Review* 103(2): 231–247.
22. Boettke, Peter & Coyne, Christopher. (2009). The Problem of Credible Commitment in Reconstruction. *Journal of Institutional Economics*. 5. 1-23. 10.1017/S1744137408001197.
23. Bremmer, I. (1994). The Politics of Ethnicity: Russians in the New Ukraine. *Europe-Asia Studies* 46(2): 261–283.
24. Brubaker, R. (2009). Ethnicity, Race, and Nationalism. *Annual Review of Sociology* 35: 21–42.
25. Castells M. *The Power of Identity* / M. Castells. – Malden, MA : Blackwell, 1997.
26. Coggins, B. (2014). *Power politics and state formation in the twentieth century: The dynamics of recognition*. New York: Cambridge University Press.
27. Cohen, Y., Brown, B.R., Organski, A.F.K. (1981). The Paradoxical Nature of State Making: The Violent Creation Of Order. *The American Political Science Review* 75(4): 901–910.
28. Dominique Arel (2002) Interpreting "Nationality" and "Language" in the 2001 Ukrainian Census, *Post-Soviet Affairs*, 18:3, 213-249, DOI: 10.2747/1060-586X.18.3.213
29. Dynamics of state-building after war: External-internal relations in Eurasian de facto states [Электронный ресурс] / К.М. Bakke, А. М. Linke, J. O'Loughlin, G. Toal // Elsevier – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0962629816301433?via%3Dihub>.
30. Kwame A. A. Can we choose our own identity? [Электронный ресурс] / Anthony Appiah Kwame // *The Guardian*. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.theguardian.com/books/2018/aug/31/who-owns-your-identity-kwame-anthony-appiah>.
31. Lowell W. Examining rival theories of demographic influences on political support: The power of regional, ethnic, and linguistic divisions in Ukraine [Электронный ресурс] / W.

Barrington Lowell. – 2003. – Режим доступа до ресурсу:
<https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00019>.

32. Lowell Barrington & Regina Faranda (2009) Reexamining Region, Ethnicity, and Language in Ukraine, *Post-Soviet Affairs*, 25:3, 232-256, DOI: 10.2747/1060-586X.24.3.232
33. *Nationalities Papers*, Volume 23, Issue 3: (Special Topic Issue) Implementing Language Laws: Perestroika and its Legacy in Five Republics, September 1995, pp. 597 - 622
DOI: <https://doi.org/10.1080/00905999508408404>

ДОДАТОК А

1. Чи можете ви поділитися важливим моментом або подією під час російсько-української війни, яка сильно вплинула на ваше відчуття себе українцем?
2. Як це вплинуло на ваші переконання чи цінності як українця? / Чи є якісь особливі цінності або принципи, які ви асоціюєте з українцями як нацією?
3. Як, на вашу думку, війна вплинула на те, як українці бачать свою національну ідентичність? Чи помітили ви якісь зміни в тому, що означає бути українцем?
4. Чи помітили ви якісь зміни в тому, як ваша родина, друзі чи громада виражають свою українську ідентичність або ідентифікують себе з нею з початку війни? Якщо так, то як би ви описали ці зміни?
5. Чи відчували ви коли-небудь конфлікт щодо своєї української ідентичності під час війни? Як ви справлялися з цими конфліктами?
6. Чи шукали ви зв'язку або єдності з іншими українцями на основі спільного почуття ідентичності під час війни? Чи можете ви навести приклад, коли це відбувалося?
7. Чи були якісь культурні символи, традиції або історії, які відіграли роль у формуванні вашої української ідентичності під час конфлікту? Як вони допомогли вам відчувати свою приналежність?
8. Як війна вплинула на ваше бачення місця України у світі та її відносин з іншими країнами? Чи вплинула вона на ваше почуття ідентичності?
9. Чи помітили ви відмінності між поколіннями в тому, як змінилася українська ідентичність під час війни? Якщо так, то в чому полягають ці відмінності?
10. Чи виникали у вас коли-небудь конфлікти між українською ідентичністю та іншими аспектами того, ким ви є, наприклад, етнічною приналежністю, мовою чи походженням? Як ви справлялися з цими ситуаціями?
11. Як війна вплинула на ваше розуміння важливості громадянської активності та активної участі у формуванні української ідентичності? Чи брали ви участь у будь-яких заходах, які відображають це почуття відповідальності?

12. Чи був якийсь зовнішній тиск або вплив, наприклад, з боку політики чи ЗМІ, який вплинув на вашу українську ідентичність під час війни або поставив під сумнів її? Як ви реагували на цей тиск?
13. Як війна вплинула на ваш погляд на українську історію та спадщину? Чи посилила вона ваш зв'язок з історичними постатями, подіями чи історіями, які сприяють вашому почуттю української ідентичності?
14. Чи стикалися ви під час війни з наративами чи ідеями, які намагаються переосмислити чи перекроїти українську ідентичність? Як ви взаємодіяли з цими ідеями і який вплив вони мали на ваше власне розуміння ідентичності?
15. Яким ви бачите майбутнє української ідентичності після війни? Які ваші надії та побоювання щодо збереження та розвитку української ідентичності у повоєнний час?